

اعجاز قرآن

درس پنجم

استاد : حجت الاسلام و المسلمین صادق نیا

آموزشیار : سرکار خانم حیدری

لقد تحدّى القرآن عامّة العرب ، مذ نشأ بين ظهرائهم ، وهم لمسوه بأناملهم فوجدوه صعباً على سهولته وممتنعاً على يسره ، فحاولوا معارضته ولكن لا بالكلام لعجزهم عنه ، بل بمقارنة السيوف وبذل الأموال والنفوس ، دليلاً على فشلهم عن مقابلته بالبيان .

وربّما كانوا بادئ ذي بدء استقلّوا من شأنه ، حيث قالوا : (لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ)^١ وقالوا : (إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ)^٢ . وقالوا :

(إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ)^٣ ، وقالوا : (مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِّن شَيْءٍ)^٤ ، إلى أمثالها من تعابير تنم عن سخف أو هامهم .

لكن سرعان ما تراجعت العرب على أعقابها ، فانقلبوا صاغرين ، وقد ملكتهم روعة هذا الكلام وطغت عليهم سطوته ، متهكّماً بموقفهم هذا الفاشل ، ومتحدّياً في مواضع : (أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ * فَلْيَاثُوتُوا بِحَدِيثِ مَثَلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ)^٥ ، وحدّد لهم لو يأتوا بعشر سور مثله مفتريات فيما كانوا يزعمون (أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ * فَإِنْ لَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنْزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ)^٦ .

^١ الأنفال : ٣١

^٢ المدثر : ٢٥ .

^٣ النحل : ١٠٣ .

^٤ الأنعام : ٩١ .

^٥ الطور : ٣٣ و ٣٤ .

^٦ هود : ١٣ و ١٤ .

وتصاغراً من شأنهم تنازل أن لو استطاعوا أن يأتوا بسورة واحدة من مثله : (أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنْ اسْتَطَعْتُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ * بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذَّابٌ أَزْدَابٌ الَّذِينَ مِّن قَبْلِهِمْ)^١.

وأخيراً حكم عليهم حكمه البات (فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَكِنْ تَفْعَلُوا)^٢ أن ليس باستطاعتهم ذلك مهما حاولوه وأعدوا له من حول وقوة ؛ لأنه كلام يفوق كلام البشر كافقاً .

والآن وقد حان إعلان التحدى بصورته العامة ، متوجّهاً به إلى البشرية جمعاء ، تحدياً مستمراً عبر الأجيال : (قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً)^٣

وهل وقع التحدى بجميع وجوه الإعجاز ، أم كان يخصّ جانب فصاحته وبلاغته وبديع نظمه وعجيب أسلوبه فحسب ؟ ولعلّه يختلف حسب اختلاف الخطاب ، فحيث كان التحدى متوجّهاً إلى العرب خاصة ، ولا سيّما ذلك العهد الذى كان مهنة العرب فيه خاصة بجانب البيان وطلاقة اللسان ، فلا جرم كان التحدى حينذاك أيضاً خاصاً بهذا الجانب فى ظاهر الخطاب .

أمّا وبعد أن توجه النداء العامّ إلى كافة البشرية على الإطلاق فإنه لا بدّ أن يقع التحدى بمجموعة وجوه الإعجاز من حيث المجموع ، حيث اختلاف الاستعدادات والقابليّات ، والقرآن معجزة الإسلام لجميع الأدوار وعامة الأجيال ولمختلف طبقات الناس ، فى الفنون والمعارف ، والعلوم والثقافات .

^١ يونس : ٣٨ و ٣٩ .

^٢ البقرة : ٢٤ .

^٣ الإسراء : ٨٨ .

تحدی در علوم قرآنی و کلام اسلامی اصطلاحی است به معنای هماوردجویی قرآن کریم. در تعریفی گسترده‌تر از تحدی می‌توان آن را، هماورد جویی هر پیامبر آورنده معجزه با هدف اثبات عجز مخالفان دانست. این اصطلاح در قرآن کاربرد نداشته، ولی مضمون آن در برخی آیات که در ادامه به آن اشاره می‌شود، آمده است. تحدی برای کسانی است که در منسوب بودن قرآن به خداوند تردید دارند. تفسیر هر یک از دانشمندان از آیات تحدی با وجه اعجاز قرآن ارتباط پیدا می‌کند. در این قسمت به رابطه تحدی و اعجاز قرآن، مفهوم تحدی، و مراحل و سیر تاریخی تحدی و قلمرو آن پرداخته خواهد شد.

رابطه تحدی و اعجاز

مقوله تحدی در حوزه مطالعاتی علوم قرآن، از زیر بخش های رده ی مطالعاتی اعجاز قرآن است. بنا بر این رابطه ی این دو موضوع نوعی رابطه ی خاص و عام است. این رابطه از آن سبب است که تحدی به نوعی تأکید بر جنبه ی معجزه بودن قرآن در شمار است. پیش تر دانسته شده است که یکی از شروط معجزه آن است که مصون از معارض باشد، یعنی مخالف نتواند ماندی برای آن بیاورند. بر این اساس تحدی نوعی دعوت از معارضان است برای آوردن ماندی برای قرآن که بی شک اگر در این امر توفیقی نداشته باشند دلیل است بر اعجاز قرآن. به همین سبب است که موضوع تحدی و اعجاز با هم در پیوندند.

اهمیت تحدی

به شهادت تاریخ درخشان اسلام، معارضان پیامبر اکرم در زمانی نه چندان دراز جنگ های متعددی را بر آن حضرت و جامعه ی جوان مسلمانان تحمیل کردند و خود نیز در این جنگ ها دشواری های زیادی را به جان خریدند. بی شک این منازعات برای آن بود که چراغی را که رسول اکرم برافروخته بود خاموش کنند. در حالی که این ها پیش تر و به وسیله ی همین قرآن به آوردن ماندی دعوت شده بودند. این معارضان کافی بود که به جای این همه خونین ریزی برای اثبات دعوت پیامبر نوشته ای چون قرآن بیاورند تا ادعای پیامبر را ابطال نمایند. راه اندازی جنگ های خونین دلیلی است بر ناتوانی آنان از آوردن کتابی چون قرآن. تحدی قرآن وقتی در کنار این حقیقت تاریخی قرار میگیرد نشان می دهد که تا چه اندازه در اثبات دعوت پیامبر نقش دارد.

تعریف مفهومی تحدی

تحدی، در لغت مبارزه طلبی، معارضه کردن، پیش خواندن خصم، و غلبه جستن بر او تعریف شده است. این واژه در اصطلاح یک واقعیت تاریخی-قرآنی است که عبارت است از امر خداوند به مخالفان و منکران وحی قرآن و صدق نبوت حضرت محمد (ص) که اگر طبق ادعای خود قرآن را ساخته و فرا بافته می دانند و آن را از مقوله سجع کاهنان و اساطیر

الاولین می نامند؛ نظیر آن را بیاورند. زیرا طبق گفته قرآن مجید مخالفان و منکران ادعا می کردند: «وَإِذَا تُلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ»^۱ از آن گذشته در عرف و فرهنگ عرب که شعر و سخن، هنر قومی و اصلی آنان بود رسم تحدی ادبی و هنری وجود داشته است. لذا هم نظر به عادات و سنن آنان و هم نظر به اینکه ادعا می کردند که اگر بخواهند می توانند نظیر قرآن را بیاورند خداوند تحدی می کند تا چون از نظیره گویی آن عاجز شوند، به منشا آسمانی و الهی قرآن و صدق نبوت حضرت محمد (ص) پی ببرند.^۲

تبیین تحدی در قرآن

خداوند در مقام استدلال بر سرچشمه گرفتن قرآن از وحی الهی، در جای جای آن، مخالفان را به تحدی فراخوانده است. سیر تحدی در قرآن را می توان این گونه تبیین کرد: در گام نخست قرآن از آنان می خواهد کتاب مانند قرآن بیاورند: «فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ» (طور/۳۴) ۱۰. در گام بعد و برای آن که بیشتر بر ناتوانی از معارضه تأکید کند به آنان می گوید با کمک هر کس که می خواهند ده سوره چون قرآن بیاورند: «أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ.» (هود ۱۳ و ۱۴) و در گام نهایی و در تکمیل تأکید بر ناتوانی مخالفان آنان را به آوردن تنها یک سوره مانند قرآن فرا می خواند: «وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ» (بقره/۲۳) و در جایی دیگر: «أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ» (یونس/۳۸) قرآن برای آنان که نشان دهد تلاش آنان به جایی نختهد رسید در پایان می فرماید: «قُلْ لَّيْنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا» (اسراء/ ۸۸).

^۱ . و چون آیات ما بر آنها خوانده شود گویند : شنیدیم، اگر بخواهیم ما هم مانند این - قرآن - را خواهیم گفت، این نیست مگر افسانه های پیشینیان. (انفال/ ۳۱)

^۲ . دائرة المعارف تشیع، ج ۴، مدخل «تحدی»

پیشینه‌ی تحدی در علوم قرآن

اصطلاح تحدی که بر تبیین ویژه‌ای از هم‌آوردجویی قرآن کریم استوار است، نخستین بار در نوشته‌های کلامی قرن دوم هجری به کار گرفته شد. در اشاره به قدیم‌ترین نمونه‌های کاربرد اصطلاح «تحدی» در قرن دوم هجری، می‌توان از تفسیر منسوب به امام عسکری (ع)، و نقل قولی از برخی نوشتارهای جاحظ یاد کرد. با این حال، شاید کاربرد پر بسامد این اصطلاح به زمانی باز گردد که تحدی همچون یک اصطلاح برای تبیین وجه اعجاز قرآن در بحثهای نیمه‌دوم سده چهارم هجری، به کار گرفته شد.^۱ تحدی از آن پس، به زودی در میان متکلمان، و سپس مفسران، اصطلاحی آشنا، شناخته و پر بسامد گشت. به مرور زمان، مفهوم تحدی ارتباط تنگاتنگ با اعجاز قرآن یافت؛ یعنی در چارچوب این دیدگاه مطرح شد که: نبوت مدعی پیامبری تنها از طریق بروز خرق عادت‌ی از سوی وی، همراه با ادعای تحدی او، و خواست خدا به اقتضای قاعده لطف، قابل اثبات است.^۲

قلمرو تحدی

این مساله که هم‌آوردجویی خداوند، به آوردن سوره‌ای که دارای همه وجوه اعجاز باشد، مربوط می‌شود؛ یا فقط جنبه فصاحت و بلاغت آن را دربرمی‌گیرد؟ یکی دیگر از محورهای مورد بحث است. علامه طباطبایی بلبشرشمردن انواع تحدی قرآن^۳، در پایان بر این نظر است که: با اندک تأمل در آیات تحدی می‌توان دریافت که این آیات هرگز منحصر به فصاحت و بلاغت نیست، بلکه به همه معارف ارزشمند و عالی قرآن اختصاص دارد.^۴ از نظر آیت الله معرفت: این مساله با توجه به

---

^۱ . باقلانی (د ۴۰۳ق) در آثار خویش از این اصطلاح، فراوان بهره جسته است وی کاربرد تحدی را از بحث اعجاز قرآن فراتر برد و آن را، شرط لازم برای معجزه بودن کار خارق عادت مدعیان پیامبری دانست. به گفته او هرگاه کاری فرابشری با دعوت مخالفان به هم‌آوردی همراه نباشد، نمی‌توان آن را دلیلی برای جلب اعتماد عموم در تأیید ادعای پیامبری فردی که خرق عادت کرده است، به شمار آورد.

^۲ . دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۱۴، مدخل «تحدی».

^۳ . تحدی به علم، آورنده قرآن، خبرهای غیبی، عدم وجود اختلاف در قرآن، بلاغت، تحدی به همه معارف. اعجاز قرآن، علامه طباطبایی، تنظیم کننده: بنیاد علمی و فکری علامه طباطبایی، مرکز نشر فرهنگی رجا، ص ۶۸ تا ۱۰۱.

^۴ . علامه طباطبایی، ص ۱۰۱؛ المیزان، ج ۱، ص ۵۷.

اختلاف مخاطبان متفاوت است. به نظر وی، تحدی نخست متوجه عرب بود، از آن روی که در آن روزگار، زبان و سخنوری پیشه و هنر آنها بود. بنابراین تحدی برای آنان به همین جنبه از هنر و توانایی شان بازمی گشت. اما پس از آن که روی سخن خداوند به طور کلی با همه بشر شد؛ بناچار تحدی با توجه به استعدادها و توانایی های انسان ها، شامل همه وجوه اعجاز گشت. قرآن معجزه اسلام در همه روزگاران و برای همه نسل های بشر و طبقات مختلف مردم با انواع هنرها، معارف، دانش ها و تمدن ها است.^۱

ترجمه و تفصیل مطالب مربوط به ص ۲۷ و ۲۸ متن عربی تلخیص التمهید است.

---

^۱ . التمهید، ج ۴، ص ۱۳۴؛ تلخیص التمهید، ج ۲، ص ۲۸.

۱. اصطلاح تحدی نخستین بار در نوشته های کلامی قرن سوم هجری پر بسامد گشت.
۲. تحدی در لغت به معنای مبارزه طلبی، پیش خواندن خصم و غلبه بر او است.
۳. مشرکان برای کاستن از جایگاه الهی قرآن، آن را چیزی مانند سخن پیشینیان (اساطیر الاولین) می دانستند.
۴. عرب های عصر نزول قرآن به دلیل ناتوانی از هم آوردی با قرآن، دست به شمشیر بردند و این گونه مبارزه کردند.
۵. قرآن هم آورد خواهی خود را به این ترتیب مطرح کرد: آوردن سخنی شبیه قرآن، ده سوره، یک سوره.
۶. بنا بر دیدگاه علامه طباطبائی اعجاز قرآن منحصر به فصاحت و بلاغت آن نیست بلکه همه وجوه اعجاز را در بر می گیرد.
۷. بنا بر دیدگاه آقای معرفت، از آن جا که نخستین مخاطبان تحدی عرب های عصر نزول بودند، بنابراین تحدی برای آنان به جنبه فصاحت و بلاغت و سخنوری که هنر آنان بود باز میگشت.
۸. وقتی امروز مخاطب قرآن همه بشریت است، بنابراین امروزه تحدی همه وجوه اعجاز قرآن را در بر می گیرد.

محورهای پژوهشی:

۱. پژوهشی در حکمت مراحل تحدی (چرا در مراحل تحدی، ابتدا سخنی شبیه قرآن بعد ده سوره و سپس یک سوره خواسته شده است)

۲. گزارشی از دیدگاه دانشمندان درباره مفهوم «مثل» در تحدی

منابع پژوهش: رجوع کنید به منابع بخش کتاب شناسی

منابع